

Demokracie a volby

Kostelecký, T. (2000) *Volební systémy a politický konflikt v prostoru (Klasifikace volebních systémů, jejich geografické implikace a politické souvislosti)*. In: Jehlička, P., Tomeš, J., Daněk, P. (ed.) Stát, prostor, politika. Přírodovědecká fakulta UK, Praha, str. 242-262.

klíčová slova: demokracie, vláda, většinový volební systém, poměrný volební systém

obsah článku: Demokracie se dá přeložit jako „vláda lidu“. Není však technicky možné, aby vládli všichni obyvatelé daného státu. Nejvýznamnější mechanismus prosazování jejich vůle tak představují volby. Jejich prostřednictvím přímo ovlivňují složení zákonodárných zborů a přímo či nepřímo personální složení vlády a její program. Přitom platí, že názor všech občanů má stejnou váhu (pravidlo „jeden volič = jeden hlas“).

Existují dva protikladné typy volebních systémů. Historicky *starší většinový volení systém* slouží jak k volbě jednotlivců do exekutivní funkce, ta při volbách do kolektivních zákonodárných orgánů. Voliče má zastupovat ten, kdo mezi nimi má největší volební podporu. Volební *systém poměrného zastoupení* je primárně určen k ustavení zákonodárného shromáždění s více členy. Vychází z představy, že jeho složení má odrážet složení společnosti. Voliči nedávají svůj hlas individuálním kandidátům, ale volebním stranám. Čistě většinový a čistě poměrný systém představují dva ideální případy na opačném konci škály a většina reálných volebních systémů kombinuje prvky většinového i poměrného systému.

Podle způsobu, jakým se určuje, kdo má větší podporu rozlišujeme u většinových volebních systémů *systém pluralitní* (westminsterský) a *systém absolutní většiny*. V prvním případě získává mandát ten, kdo získá nejvíce hlasů. V druhém případě se vychází z myšlenky, že není legitimní, aby vítěz neměl absolutní většinu. K dosažení tohoto požadavku se používají buď volby dvoukolové (jako senátní volby v ČR) nebo se používá tzv. „alternativního hlasu (volič má více než jeden hlas, kterým označí dalšího přijatelného kandidáta; např. Austrálie). Dále lze většinové volební systémy dělit podle počtu přidělovaných mandátů v jednom volebním obvodu. Čistě většinovým vícemandátovým systémem jsou volby prezidenta USA. Některé vícemandátové většinové systémy už nepatří mezi čistě většinové, neboť se zde již uplatňují prvky poměrného systému.

Většina systémů poměrného zastoupení se vyznačuje používáním stranických kandidátek. To zvyšuje vliv stran, neboť ty rozhodují o pořadí na nich uvedených kandidátů. Podle možnosti voliče zasáhnout do stranické kandidátky rozlišujeme volební systém poměrného zastoupení – *s přísně vázanou kandidátkou* (nemůže nijak zasahovat, volí stranu jako takovou), *s vázanou kandidátkou* (preferenční hlasy či škrtání) a *s volnou kandidátkou* (možno dopisovat nová jména). Další způsob dělení je možný podle rozdělení území do volebních obvodů a úrovně, na níž jsou přidělovány mandáty. V případě čistého systému poměrného představuje území státu *jediný volební obvod*. Druhou variantou je *systém s regionálními kandidátkami a celostátním přidělováním mandátů*. Třetí variantou jsou pak *regionální kandidátky i regionální přidělování mandátů* (např. volby do PS ČR).

Zvláštní pozornost si zaslouží metody přerozdělování mandátů u poměrných volebních systémů. Příkladem může být přidělování zbylých mandátů v druhém skrutiniu při volbách do PS ČR, či přidělování mandátů pomocí systému volebního dělitele (v závislosti na použité číselné řadě jsou zvýhodněny malé nebo naopak velké strany, neutrálním je systém Edwarda Huntingtona).

Jak většinový, tak poměrný systém má své výhody a nevýhody. Co však lze považovat za výhodu či nevýhodu je velmi subjektivní, závislé na zájmech posuzujícího. Na několika následujících stranách je pak obsáhlý výčet výhod (či nevýhod) obou systémů.

Výsledky voleb může velmi ovlivnit (zvláště u většinového volebního systému) způsob, jakým jsou vymezovány volební obvody. Této problematice je proto věnována samostatná kapitola. Existují dva způsoby manipulace s volebními obvody. První představuje vymezení nestejně velkých volebních obvodů (malapportionment, hlasy voličů mají různou váhu). Druhý představuje gerrymandering – obvody jsou vymezeny tak, že při přepočtu hlasů na mandáty dochází k zvýhodňování jedné strany na úkor druhé (viz strana venkova a strana města). Nutnou podmínkou je, aby jedna strana měla pod kontrolou vymezování volebních obvodů a zároveň nerovnoměrné rozmístění voličů jednotlivých stran v území. Účelové manipulaci s volebními obvody lze zabránit dvěma způsoby, buď vyjmutím jejich vymezování z pravomoci exekutivy či stanovením přesných manipulaci zabraňujících kritérií vymezování (ideální je kombinace obojího). Na příkladu USA jsou dále podrobně rozebrána kritéria vymezování volebních obvodů (kritéria ústavní, politicko-geografická a politická).

Jak se existující volební systémy spolupodílejí na formování stranického spektra a jak politické strany ovlivňují volební systémy je názorně ukázáno v poslední části textu „Středoevropské volební systémy v 90. letech“.

komentář: Tento článek představuje velmi přínosný materiál, který objasňuje většinu aspektů fungování volebních systémů v demokratických zemích. Bezsporně přínosné je názorné vysvětlení aspektů volebního systému v ČR. Velmi poučný je (na základě předchozího textu) závěr popisující snahu politiků změnit volební systém tak, aby přinesl co nejvíce mandátů jejich straně a poškodil, či zcela z politické scény vymazal jejich konkurenty. Článek bortí představu značné části voličů, že jsou to jen oni, kdo rozhoduje o výsledku voleb.

Jehlička, P., Sýkora, L. (1991) *Stabilita regionální podpory tradičních politických stran v českých zemích (1920 – 1990)*. Sborník ČGS, 96 (2), str. 81-95.

klíčová slova: územní a časová stabilita volební podpory, volby, politické strany, geografie politiky

obsah článku: Autoři článku poukazují na podobnost výsledků voleb v ČR v roce 1990 a volebních výsledků ve svobodných volbách v letech 1920–46. Přicházejí s hypotézou, že ani dlouhé období komunismu nesmazalo lokální specifika podpory jednotlivých politických stran.

Do analýzy autoři zahrnuli čtyři „tradiční“ politické strany: Československou stranu lidovou (ČSL), Československou stranu socialistickou (ČSS), Československou sociální demokracii (ČSSD) a Komunistickou stranu Československa (KSČ). Mezi tradiční nebyla zahrnuta např. prvorepubliková Agrární strana, či sudetoněmecká DNSAP, a to pro neexistenci nástupnických subjektů. Vstupní data analýzy představovaly volební výsledky těchto čtyř tradičních stran do poslanecké sněmovny Národního shromáždění v letech 1925–39 a 1946 a voleb do obou komor Federálního shromáždění v roce 1990. Sledovanými územními jednotkami byly soudní okresy (v období 1920–46), resp. okresy (1990).

Samotná analýza územní stability volební podpory byla založena na vymezení *území volební podpory* politických stran (území, na němž získala strana v příslušných volbách 50 procent hlasů), sledování jeho dynamiky a vymezení *území stabilní volební podpory* politických stran.

Podle této analýzy má ČSL území stabilní volební podpory po celé jižní Moravě s výjimkou Brna. Především pak v okresech s vyšší religiozitou a zaměstnaností v priméru na Slovácku a na Vysočině. Z jihomoravské oblasti se též vymyká pohraničí (KSC) a průmyslovější oblasti s vyšší podporou ČSSD (Zlín, prostějovsko s Olomoucí).

Jádro volební podpory ČSS se nachází ve východních Čechách a v Praze (a jejím těsném zázemí). Jediný stabilní ostrůvek na Moravě představuje mikroregion města Brna. V období 1920–46 byl střediskem silné podpory i okres Zlín (díky migraci městských brněnských/pražských dělnických elit do baťovského komplexu). ČSS (ČSNS) se však ukázala být hlavně stranou s největší podporou v hustěji osídlených městských areálech územně spjatou s Čechami.

Pro ČSSD je typická prostorová změna územní volební podpory. První změna je spojena se vznikem KSC, kdy ČSSD ztratila podporu v SV části plzeňsko-pražské aglomerace (Kladensko). Druhá změna souvisela s odsunem Němců z pohraničí, kdy v nově doosídlovaných oblastech byla spolu s KSC nejúspěšnější stranou. Třetí změnu přinesly volby v roce 1990, kdy ČSSD ztratila své tradiční pozice v průmyslovějších regionech jižní Moravy.

ČSSD je tak především stranou českou, zejména středočeskou a východočeskou s Brněnskou enklávou na Moravě. Největší podporu má ve velkých městech a hustě osídlených regionech.

Pro KSC je charakteristická expanze podpory z tradičního Kladenska do pohraničí po odsunu Němců. Pro rok 1990 je charakteristický návrat nejvýraznější podpory na tradiční Kladensko, i když poválečná přízeň voličů přetrvávala i v některých dosídlených oblastech.

V následující části se autoři zabývají analýzou koncentrace volební podpory. K jejímu zhodnocení používají tyto ukazatele: míru územní koncentrace, míru volební úspěšnosti a čistou míru územní koncentrace (konstruují je pro 25%, 50% a 75% rozsah volební základny). Výsledky této analýzy ukazují, že volební základna ČSS je značně územně koncentrovaná, a to do velkých měst a silně urbanizovaných prostorů (Praha). Naopak u ČSL je jádro volební podpory situováno především ve venkovských oblastech. ČSL se vyznačuje vysokou mírou volební úspěšnosti, a i když získává voliče hlavně v řídkěji osídlených oblastech, může díky tomu dosáhnout vyšší územní koncentrace voličů. Pro KSC je charakteristická značná rovnoměrnost rozmístění voličů (s centrem na Kladensku) a po roce 1990 se též vyznačuje nejmenší podporou ze strany voličů ve velkých městech.

komentář: Tento článek potvrzuje, že některé politické strany v České republice úspěšně navázali v roce 1990 na svou prvorepublikovou existenci a udrželi si svou tradiční voličskou základnu. Obzvláště u ČSL (KDU-ČSL) je vidět výrazné regionální zakotvení této strany a její schopnost vytěžit ze své volební základny maximum. Je však otázka, jak se v budoucnu promítne do její volební úspěšnosti posilování dominantního postavení dvou největších stran.

Otázky k tématu:

Volební systém v České republice je poměrně složitý. Jaká je jeho znalost u voličů? Jak tato znalost ovlivňuje výsledky voleb?

Co si myslíte o vymezení volebních krajů v ČR (například při srovnání s kritérii na vymezování volebních obvodů, z hlediska použité metody rozdělování mandátů při volbách do PS ČR)?

Jak se změnila regionální podpora u čtyř „tradičních“ stran zmíněných v druhém článku od roku 1990?
Existují stále stejná lokální specifika podpory jednotlivých politických stran?